

ИНТЕРЕСЪТ НА ДЕТЕТО В ПРОИЗВОДСТВОТА ПО СПОРНА СЪДЕБНА АДМИНИСТРАЦИЯ

Теодора Желязкова Денева, докторант
Бургаски свободен университет

THE INTEREST OF THE CHILD IN THE PROCEDURES OF COURT ADMINISTRATION OF SUBJECTIVE RIGHTS

Teodora Zhelyzkova Deneva, PhD Student
Burgas Free University

***Abstract:** The interest of the child is a dynamic concept that can be considered in three aspects - as a subjective right, as a legal principle and as a rule with procedural legal significance. The best interests of the child is a general standard of care that the court should have regard to in any procedure involving or affecting the child, including procedures of court administration of subjective rights.*

***Key words:** interest, child, court administration.*

Понятието за „най-добрите интереси на детето“, формулирано от българския законодател като „висш интерес на детето“ в разпоредбата на § 1, т. 15 Закон за закрила на детето (ЗЗДет.), не е ново. То съществува преди създаването на Конвенцията за правата на детето (КПД), като е заложено в основата на втори принцип на Декларацията за правата на детето от 1959 г. [6] и се среща в норми и от трите правопорядъка, поради което се счита, че нормативната му уредба е трипластова – на международно (чл. 3 КПД), на европейско (чл. 24 Харта на основните права на Европейския съюз (ХОПЕС) и на национално равнище (чл. 14, чл. 47 Конституция на Република България (КРБ)).

„Крайъгълният камък“ на двадесети век, често наричан „векът на детето“, бе поставен от Конвенцията за правата на детето [20], приета от ОС на ООН на 20.11.1989 г. Ратифицирането ѝ от почти всички държави е „забележително постижение“, като по този начин всяка една от тях се е ангажирала да спазва кодекс на юридически задължения спрямо своите деца, което е „източник на огромна надежда за бъдещето“, поставяйки правата на децата „в центъра на световната борба за човешки права“ [17].

Най-добрият интерес на детето е въздигнат в един от трите основни принципа в областта на правата на детето в Европейския съюз (ЕС), заедно с правото да изразяват свободно мнението си в зависимост от своята възраст и зрялост (чл. 24, § 1 ХОПЕС) и правото да поддържа редовно лични отношения и преки контакти с двамата си родители (чл. 24 § 3 ХОПЕС) [21]. Видно от текста на чл. 24 § 2 ХОПЕС детето има право да иска неговия висш интерес да бъде взет предвид при всички зася-

гащи го действия, като съображение от първостепенно значение, независимо дали са предприети от публични власти или частни институции.

Принципът на закрила е основен принцип и в националното ни законодателство, уреждащо правното положение на децата [4].

Той е конституционно прокламиран в разпоредбата на чл. 14 КРБ, според която семейството, майчинството и децата са под закрилата на държавата и обществото, както и в текста на чл. 47, ал. 4 КРБ, според който децата, останали без грижата на близките си, се намират под особената закрила на държавата и обществото; изрично е разписан и в принципите, уредени нормативно в чл. 2, т. 4 Семейен кодекс (СК). Особено внимание заслужава ЗЗДет., представляващ специален източник на правото, който е приет през 2000 г. (ДВ бр. 48 от 2000 г.), с което се изпълниха задълженията на Република България по ратифицираната КПД [18]. ЗЗДет. е посветен на закрилата на детето и в разпоредбата на чл. 3, т. 3 от който, е ясно прогласен принципът за осигуряване на най-добрия интерес на детето, в унисон с международното и европейското право.

Основен център на настоящото изложение е детето и неговите висши интереси в производствата по спорна съдебна администрация, поради което е необходимо да бъдат изяснени основните понятия, свързани с него. На първо място, това е понятието „дете“. Според разпоредбата на чл. 1 КПД и чл. 2 ЗЗДет. дете е всяко човешко същество на възраст под 18 години [12], като според КПД едно лице няма да се третира като дете, ако съгласно закона, приложим спрямо него, пълнолетието настъпва на възраст по-ниска от осемнадесет години – аргумент от чл. 1 КПД. В правната литература се среща разбирането, че терминът „дете“ има поне две значения, водещи до различни правни режими. Първото значение е залегналото в КПД и ЗЗДет. – на лице, ненавърпило 18-годишна възраст, а второто е относимо към правната уредба на семейните и наследствените отношения родители-деца, за които възрастта на физическото лице „дете“ е ирелевантна, например задължението за издръжка и запазената част от наследството [11]. За настоящото изложение следва да се предпочете първото разбиране, възприето както в КПД, така и в ЗЗДет. Въпреки че към момента КРБ разглежда детето като адресат на мерки за грижа и закрила, Венецианската комисия към държавите от Съвета на Европа препоръчва създаването на конституционни гаранции по посока признаване и зачитане правата на децата, като се цели те да не присъстват в законите само като обект на защита, а като носители на права [12]. Следва обаче да бъде проведена разлика между „закрила“ и „защита“. Най-общо може да бъде изведено, че „защитата“ има по-конкретен характер и включва както опазването на физическата същност и съществуване на децата, така и на техните права, интереси, психическо развитие и реализацията им в обществото, докато „закрилата“ е по-общото понятие от двете, включващо както защитата, така и осигуряването на условия за развитие, взаимодействие и опазване в най-широк смисъл [11].

На второ място, следва да се очертаят основните характеристики на производствата по спорна съдебна администрация. Това са производства, които са специфични, поради особения си предмет, участниците в тях и не на последно място – поради спецификата на процесуалния ред, по който протича [10]. Съгласно разпоредбата на чл. 2 Граждански процесуален кодекс (ГПК), разположена систематически в глава I, озаглавена „Дължимост на защита и съдействие“, закона вменява задължение на

съда да разгледа и разреши всяка подадена до него молба за защита и съдействие на лични и имуществени права. Искането отправено до съда да се предостави не защита-санкция, а защита-съдействие, инициира производството по спорна съдебна администрация. Това производство няма да „санкционира“ една от страните поради накърняване на материално субективно право, а цели да предостави съдействие за реализирането му. Основен белег на производствата по спорна съдебна администрация е липсата на „засегнато потестативно право, което да е предмет на сила на пре-съдено нещо (СНП)“ [10]. Налице е спор, разрешим от съда, но този спор не се отнася до насрещни права и задължения, тъй като в него съдът се намесва в гражданските отношения, за да ги администрира, определяйки как следва те да се развият занапред [3]. Съдът се произнася не като присъди спорно право на някоя от страните, а по целесъобразност, като не е обвързан от направеното искане [3]. Именно поради обстоятелството, че акта на съда, с който се произнася не се ползва със СПН [3], спорните въпроси могат да бъдат обект на последващо производство. Изложението води до извод, че производствата по спорна съдебна администрация са практически най-приложими относно производствата, при които пряко се засягат правата и интересите на децата – например уредените нормативно в текстовете на чл. 123, ал. 2 СК, чл. 126, ал. 2 СК, чл. 127, ал. 2 СК, чл. 127а, ал. 2 СК. В тези производства съдебният акт всякога цели да защити в най-пълна степен интересите на детето, с оглед изискването на чл. 1, ал. 1 ЗЗДет., като съдът следва да преценява във всеки конкретен случай зачитането на висшия интерес на детето в – този смисъл и [15].

На следващо място, следва да бъде изяснено понятието за „най-висш интерес на детето“. Честването на тридесет и петата годишнина от приемането на Конвенцията на ООН за правата на детето е подходящ повод именно тя да бъде изходна точка при изследване на понятието в настоящото изложение. С цел улесняване на изследователите при анализа ѝ в литературата е предложено делението на КПД на т. нар. „трите п-та“ /three P's: Provision, Protection and Participation/ – Осигуряване /Provision/, свързано с правото да се задоволят основните нужди – на храна, образование, здравеопазване; Защита /Protection/ – правото децата да бъдат защитени от вреден пример, от сексуално, психическо; Участие /Participation/ – правото на детето да бъде изслушано относно решенията, касаещи неговия живот [21]. Безспорно основният фокус на Конвенцията е най-добрият интерес на детето, като тя повече от всяко друго международно споразумение признава децата като човешки същества с еднаква стойност и слага край на остарялата идея, че най-малкото от юридическа гледна точка те не „принадлежат“ на техните настойници [21].

Разпоредбата на чл. 3 от КПД е посветена на „висшите интереси на детето“, в параграф първи, на която, те се въздигат в първостепенно съображение, независимо дали са предприети от обществени или частни институции за социално подпомагане, от съдилищата, административните или законодателните органи. Следва да се отбележи, че държавите-страни по Конвенцията използват различни правни термини за изразяване на понятието. Така например някои от тях са възприели използвания израз в англоезичната редакция на КДП „the best interests of the child“, с неговия буквален превод на съответния език, в т. ч. и у нас – аргумент от § 1, т. 5 от Допълнителните разпоредби (ДР) на ЗЗДет. Други държави като Австрия и Германия обаче използват израза „Kinderswohl“ – в буквален превод „благо на детето“. Това не са понятия, които се покриват по своето съдържание, тъй като „best interests of the

child“ акцентира върху положението на детето като правен субект с неговата активна роля в обществото, докато немското „Kinderswohl” цели да подчертае, че при вземане на решение „благо на детето“ не трябва да се пренебрегва [8]. Във финландското законодателство, например, концепцията на понятието за „най-добрите интереси“ присъства от началото на двадесети век, като към момента принципът е централен особено в нормативната уредба, касаеща родителските права. Макар в Конституцията понятието да не е споменато изрично, съществуват няколко разпоредби, които отразяват сходни аспекти от концепцията за „най-добрия интерес“, изразен в КПД, като третиране на децата като личности [23]. Заслужава да бъде отбелязано, че българският законодател не е формулирал понятието с превъзходна степен като „най-добър“ или като „висш“, но въпреки това всякога то е било определящ критерий за преценка при уреждане на отношения на въпроси, касаещи детето [8], например: чл. 24, ал. 1 и ал. 2 и чл. 62, ал. 1 от М.С.К. от 1968 г., чл. 73, ал. 1, чл. 101, ал. 1 и ал. 2 от М.С.К. 1985 г., чл. 49, ал. 5, чл. 51, ал. 2 и ал. 3, чл. 123, ал. 1 М.С.К. от 2009 г.

Понятието за „най-добрите интереси на детето“ не е легално дефинирано в КПД. Определение на понятието се среща в други нормативни актове обаче – така например Законът за попечителство на деца от 1970 г., Мичиган, САЩ, в част трета определя „висшия интерес на детето“ като съвкупност от фактори, които следва да бъдат разгледани и оценени от съда като: любов, привързаност и други емоционални връзки, съществуващи между конкуриращите се страни и детето, възможността на страните да осигурят на детето храна, дрехи, медицинска помощ, родителския капацитет; следва съответно да се вземе предвид и предпочитанието на детето, ако се прецени, че то може да изразява такова [22]. Впрочем сходни са и съображенията на българския законодател, неизчерпателно изброени в разпоредбата на § 1, т. 5, б. „а“ до б. „ж“ от ДР на ЗЗДет., като редът на подреждането им не указва степента им на значимост. Те служат за преценка за „най-добрия интерес на детето“ и могат да бъдат разделени на две групи – характеристики на детето и отношенията му с родителите или с трети лица, например лицето, при което детето е настанено [4].

Комитетът по правата на детето публикува коментар № 3 за най-добрия интерес на детето, предназначен да компенсира различното разбиране на принципа от различните държави, страни по Конвенцията. Така се очертават седем елемента, които следва да съобразят при вземане на решение относно детето: възгледите на детето; неговата идентичност; запазване на семейната среда и поддържане на контакти; грижа, защита и безопасност на детето; ситуация на уязвимост; правото на детето на здраве и правото му на образование [19].

Макар да липсва легално определение, което да е възприето единодушно, от анализа на Общ коментар № 14 (2013 г.) на Комитет на ООН по правата на детето, може да бъде изведена същността на понятието, с което следва да се и съобразят поне държавите, приели Конвенцията. То е трипластово и бива разглеждано като материално право, като основен тълкувателен правен принцип и като процесуално правило [6].

Със значението си на материално право бива определяно като правото на детето неговите най-добри интереси да бъдат оценявани и вземани под внимание като първостепенно съображение при обсъждане на различни интереси, с оглед достигане на решение по разглеждания въпрос, както и гаранция, че правото ще бъде изпълнено винаги когато трябва да се вземе решение по отношение на дете, група оп-

ределени или неопределени лица или децата като цяло [6]. От своя страна, изразът „първостепенно съображение“ означава, че най-добрите интереси на детето са съображение, което не може да се поставя на едно и също ниво с останалите съображения. Това е обосновано със специалното положение на детето: зависимост, ниво на зрялост, правен статут и в много случаи – безгласност [6]. В този смисъл схващано като материално право представлява призната и гарантирана от действащия правен ред конкретна правна възможност на детето да иска неговите физиологични, психически, емоционални, духовни, образователни, здравни и материални потребности, с оглед неговата възраст, недееспособност, пол, минало и други, свързани с личността му обстоятелства, да бъдат преценявани и вземани предвид като приоритет при постановяване на засягащите го правни актове и особено в случаите, при които се противопоставят различни интереси, един от които е на детето [8]. Ядрото на това право се свежда до правомощието на всяко дете да иска при наличие на противоположни интереси, които засягат правната му сфера като първостепенно съображение, да се взема предвид обстоятелството, че поради своята ниска възраст и житейски опит и липса на пълна дееспособност [8] имат по-ограничена възможност от възрастните да отстояват ефективно интересите си и ако интересите на децата не бъдат подчертани, то тенденцията е да бъдат пренебрегвани [2]. На това право на детето кореспондират три групи задължения за държавите, изрично посочени в т. 14 от [6], свързани със задължението да гарантират, че: най-добрите интереси на детето са подходящо интегрирани и последователно прилагани във всяко едно действие, предприето от публична институция, в т. ч. и в съдебните производства; всички актове, отнасящи се до децата в т. ч. и съдебни, показват, че най-добрите интереси на детето са взети като първостепенно съображение; интересите на детето са оценени и взети като първостепенно съображение в решенията и действията на частния сектор [6]. Забележително е, че в производствата, в които се засягат права или интереси на детето, съдът всякога следи служебно за защита на тях и следва по свой почин да събира доказателства за установяване на обстоятелствата по делото – в този смисъл е и т. 1 от [16] и [14].

Като правен (тълкувателен) принцип този аспект на понятието се свежда до случаите, при които една разпоредба позволява повече от едно тълкуване, да бъде предпочетено това, което обслужва най-ефективно интересите на детето. В този смисъл заслужава висока оценка извършването на преценката дали са в пълна степен защитени интересите на детето от националния ни съд в подробната мотивировъчна част на своите актове. Това се постига чрез подробния анализ за спазване на принципа, залегнал в разпоредбата на чл. 3 КПД, в този смисъл е [13].

В [6] е дадено обяснение и последния аспект от трипластовото понятие – като процесуално правило. Той се изразява в повелята да се осъществява предварителна оценка на възможното въздействие на едно решение върху конкретно дете, група деца или децата като цяло. Това води до извод, че акта на съда трябва да бъде обоснован, от него ясно да личи осъществената оценка и че правото на детето е взето под внимание [2].

Оценката на висшите интереси на детето трябва да включва зачитането на правото на детето да изразява възгледите си, на които да се придава значение по всички въпроси, касаещи го. Това води до извод, че съществува неделима връзка между принципа за „висшите интереси на детето“ и принципа, залегнал в текста на чл. 12 КПД – „правото на изслушване“ [6]. Той е известен в литературата и като „принцип

на участие“ и се свързва с правото на децата да изразяват свободно своите мнения и възгледи по въпросите, които ги засягат [9]. От своя страна, нормата на чл. 12 КПД задължава държавите да гарантират на детето правото да изразява възгледите си, като на тях се придава значение, съответстващо на възрастта и зрелостта му. Правото бива реализирано чрез предоставяне на възможност то да бъде изслушано пряко, чрез представител или съответен орган или по друг, предвиден в националното законодателство начин [1]. В този смисъл то има два взаимосвързани аспекта – правото на свободно изразяване на възгледите си и правото да им се придава значение, съответстващо на възрастта и зрелостта им, поради което правото на участие следва да се приема не само като субективно право, но и като предпоставка за осъществяване на всички други субективни права, предвидени в КПД [5]. За успешното реализиране на това право следва то да се осъществява в безопасна среда при зачитане на тяхната личност. Децата следва да се чувстват спокойни и уверени при провеждане на изслушването. Често обаче се чувстват неспокойни предвид, че обикновено изслушването се осъществява в сградата на съда пред съдия. За да се чувстват децата свободни да изразят становището си в най-пълна степен следва да се пропуснат определени формалности. Така например, съдията може да не носи тога или перука, да слезе от съдийската банка и да се приближи до детето, съответно при формулиране на въпросите да използва език, близък до този на детето, за да може то да разбере всъщност въпроса и да може да отговори в пълнота, като дори е възможно изслушването да се осъществи в кабинета на съдията [9]. У нас изслушването на деца е нормативно уредено в разпоредбата на чл. 15 ЗЗДет. озаглавена „Участие в процедури“. Законодателят е предвидил два вида изслушване: задължително - в случай, че децата са навършили десет години освен ако то би навредило на интересите им, съответно факултативно – изслушване на дете, ненавършило десетгодишна възраст, стига обаче да прецени степента на неговото развитие – аргумент от разпоредбата на чл. 15, ал. 1 и ал. 2 ЗЗДет. Гражданските съдебни производства, които детето трябва да бъде изслушано могат да бъдат както искови така и охранителни производства, така и производства по спорна съдебна администрация [18]. Правото на изслушване се осъществява чрез волеизявление на детето пред съда [18]. Гаранция за защитата на висшите интереси на децата в хода на изслушването е и императивата на чл. 15, ал. 4 ЗЗДет., която изисква присъствие на социален работник докато трае то. Най-голямата гаранция за провеждане на изслушване обаче се явява възможността за атакуване на решението пред по-горестоящия съд само на това основание – поради нарушение на съдопроизводствено правило, поради което подлежи на отмяна и връщане за ново разглеждане. Всичко изложено по-горе обосновава становището за неразривната връзка между принципа за „най-добрите интереси на детето“ и принципа за „изслушване“, явяващ се и необходимата гаранция за закрилата на висшите интереси на детето в различните процедури – административни и съдебни, в които то участва.

„Раждането“ на понятието за „висши“ или „най-добри“ интереси на детето като първостепенно съображение, е връх в международната закрила на децата. В многоплановата си природа – като субективно право, правен принцип и процесуално правило гарантира закрилата и защитата на децата, като задължава всички останали субекти да имат поведение, съобразено с тях.

Литература:

1. Вълкова, Г. Гражданскоправни аспекти на националното законодателство, съобразено с интересите на детето. С.: Национален институт на правосъдието, 2024, с. 4, с. 5.
2. Георгиев, Ив., Гитева, Д., Дойчинова, В., Малчев, М., Петков, П. Производства пред съда при настаняване на дете извън семейството по Закона за закрила на детето. Прекратяване на настаняването. Противоречива съдебна практика. Ръководство. С.: Висш съдебен съвет, 2015, с. 28, с. 27.
3. Деян, Д. Спорната съдебна администрация на гражданските отношения. – Търговско право. 2015, № 4, с. 86, с. 94, с. 96.
4. Димитрова, Г. Принципът за осигуряване на най-добрия интерес на детето при прекратяване на настаняването извън семейството. – В: Сборник научни изследвания в чест на професор Цанка Цанкова. С.: УИ „Св. Климент Охридски“, 2022, с. 235, с. 242.
5. Димитрова, Ем. За правото на детето да бъде чуто съгласно член 12 от Конвенцията за правата на детето. – В: Тридесет години от приемането на Конвенцията за правата на детето. Предизвикателства и перспективи. Сборник с доклади от международна научна конференция, 10 декември 2019 г., НБУ. С.: Издателство на Нов български университет, 2021, с. 163.
6. Конвенция за правата на детето. Общ коментар № 14 (2013). Най-добрия интерес на детето – първостепенно съображение, достъпен в интернет на адрес: https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/15/TreatyBodyExternal/TBSearch.aspx?Lang=en&TreatyID=5&DocTypeID=11 с. 5, с. 6, с. 7, с. 18, с. 9, с. 20.
7. Матеева, Ек. Относно значението на понятието „на-добри интереси на детето“ по член 3 от Конвенцията на ООН за правата на детето като критерий с първостепенно значение за разрешаване на задгранично пътуване на дете без съгласие на единия родител. – В: Тридесет години от приемането на Конвенцията за правата на детето. Предизвикателства и перспективи. Сборник с доклади от международна научна конференция, 10 декември 2019 г., НБУ. С.: Издателство на Нов български университет, 2021, с. 21.
8. Матеева, Ек. Понятието „най-добри интереси на детето“ според източниците на международното право на Европейския съюз. – В: Ziber Amicorum. В чест на доц. д-р Юлия Захариева. С.: УИ „Св. Климент Охридски“, 2020, 603-604, с. 632, с. 623.
9. Насоки на комитета на министрите на Съвета на Европа за правосъдие, съобразено с интересите на детето, приети на 17.11.2010 г. Съвета на Европа, 2013, с. 53, с. 58.
10. Николова, Г. Производството по спорна съдебна администрация и реализацията му по Закона за закрила на детето. – Общество и право. 2014, № 3, 34-35, с. 36.
11. Новкиришка-Стоянова, М. Римскоправната защита на децата. – В: Тридесет години от приемането на Конвенцията за правата на детето. Предизвикателства и перспективи. Сборник с доклади от международна научна конференция, 10 декември 2019 г., НБУ. С.: Издателство на Нов български университет, 2021, с. 66, 58-59.
12. Оджакова, П. Интегриран подход към детето, жертва на престъпление. – Списание DE JURE, 2020 № 1, с. 31, с. 32.

13. Решение № 47 от 17.02.2017 г. по в. гр. д. № 1475/2016 г. на Окръжен съд – Стара Загора, (източник: Сиела практика).
14. Решение № 64 от 20.02.2012 г. по гр. д. № 1398/2011 г., г.к., IV г. о. на ВКС, (източник: Сиела практика).
15. Решение от 31.01.2020 г. по гр. д. № 5437/2019 г. на Районен съд – Сливен, (източник: Сиела практика).
16. Тълкувателно решение № 1 от 09.12.2013 г. на Общо събрание на Гражданска и Търговска колегия на Върховен касационен съд (ВКС).
17. Ходжкин, Р., Нюъл, П. Ръководство за прилагане на Конвенцията за правата на детето. УНИЦЕФ, 2002, р. XIII.
18. Цанкова, Ц. Участие на децата в съдебни и административни производства по член 15 на Закона за закрила на детето. – В: Научни трудове на Института за държавата и правото. Т. VIII. С.: Българска академия на науките, Институт на държавата и правото, 2013, с. 447, с. 451, с. 453.
19. Falch-Eriksen, A., Backe-Hansen, E. Human Rights in Child Protection. Implications for Professional Practice and Policy. Palgrave Macmillan, 2018, 62-63.
20. Grindheim, T., Borgen, J., Odegaard, E., Childhood Cultures in Transformation, Chapter 2, Best Interests of the Child: From the Century of the Child to the Century of Sustainability. Brill, 2021, Abstract.
21. Hammarberg, T. The UN Convention on the Rights of the Child – And How to Make it Work. – In: Human Rights Quarterly. The Johns Hopkins University Press, V. 12, No 1, 1990, 99-100, p. 90.
22. Robbins, N. Legal Standards for Determining 'Best Interests of Child'. – In: The Family Coordinator. National Council on Family Relations, V. 23, No 1, 1974, 87-88.
23. Tolonen, H., Koulu, S., Hakalehto, S. Children's Constitutional Rights in the Nordic Countries. Chapter 9: Best Interests of the Child in Finnish Legislation and Doctrine: What Has Changed and What Remains the Same?. Brill, 2020, 159-160.